

*Колеснік І. І.,**здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету**Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

ЕКСПЕРТИЗИ В РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ Й ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ

Анотація. У статті аналізується роль судових експертиз у розслідуванні злочинів проти безпеки дорожнього руху й експлуатації транспорту. Зазначається, що об'єктом їх дослідження є елементи дорожньо-транспортної пригоди як системи «водій – транспортний засіб – дорога – навколишнє середовище» та її наслідки. Робиться висновок, що експертизи мають визначальний вплив на завдання інших слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: судова експертиза, дорожньо-транспортна пригода, транспортний засіб, дорожня обстановка, сліди.

Постановка проблеми. Розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху й експлуатації транспорту відрізняється від інших кримінальних проваджень, зокрема спектром різноманітних судових експертиз і їх значимістю в доказуванні. Ця особливість зумовлена тією обставиною, що початковим безпосереднім об'єктом дослідження є не злочин (ст. ст. 286–288, 291 Кримінального кодексу (далі – КК) України), а дорожньо-транспортна пригода (далі – ДТП) із суспільно небезпечними наслідками, яка стала, у свою чергу, наслідком протиправних діянь певної особи. Тобто, дослідженню підлягає досить складний комплекс факторів у їх взаємодії в перебігу ДТП, який виражається в системі «водій – транспортний засіб – дорога – навколишнє середовище». Для встановлення особи, чий діяння призвели до ДТП, і суспільно небезпечних наслідків дослідженню підлягає кожен із факторів у наведеній системі, але не окремо сам по собі, а у взаємодії з іншими факторами. Це досить складне правове завдання, для вирішення якого потрібна низка різноманітних спеціальних знань у формі експертиз.

Потрібно відзначити, що питанням використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту приділяється значна увага в монографіях, навчальних посібниках і наукових статтях [1; 2; 3; 4]. Проте в більшості випадків питання підготовки та проведення різних експертиз розглядаються ізольовано, у результаті чого залишаються до кінця не встановленими особливості розслідування цього виду злочинів саме в цьому аспекті. На нашу думку, залишається «в тіні» головна особливість цих кримінальних проваджень – вплив експертиз на завдання слідчого, які вирішуються під час проведення таких слідчих (розшукових) дій, як огляд місця події і транспортних засобів, допити учасників та очевидців ДТП, слідчі експерименти.

Аналіз матеріалів ДТП у справах із тяжкими наслідками та результатів опитувань фахівців показує, що завершення розслідування й визначення винної особи фактично завжди пов'язано з проведенням ситуаційної (ситуалогічної) інженерно-транспортної експертизи обставин ДТП, для можливості проведення якої потрібна низка даних, у тому числі висновки інших експертиз. Саме ці питання взаємозв'язку різних експер-

тиз між собою та їх вплив на зміст слідчих (розшукових) дій і їх послідовність і становить мету статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливою в цьому аспекті є послідовність розгляду експертиз. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень показує, що типовими для цієї категорії справ є такі класи судових експертиз: медичні, криміналістичні, інженерно-технічні експертизи. З урахуванням поділу названих класів судових експертиз на роди та види залежно від характеру досліджуваного об'єкта розглянемо типові завдання цих експертиз і їх вплив на зміст слідчих (розшукових) дій та їх послідовність.

Судово-медичні експертизи під час розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху й експлуатації транспорту – це науково-практичне дослідження судово-медичним експертом тіла людини, його частин (відділень) і виділень з метою вирішення питань медико-біологічного характеру, які мають юридичне значення для встановлення обставин ДТП та винних у ній осіб. Об'єкти дослідження пов'язані з людською складовою системи «водій – транспортний засіб – дорога – навколишнє середовище», зокрема це учасники дорожнього руху (водій, пасажери, пішоходи), які отримали тілесні ушкодження або загинули. Тілесні ушкодження розглядаються як біологічні наслідки (сліди) ДТП, дослідження яких дає змогу встановити механізм ДТП. Судово-медична експертиза як великий клас включає в себе кілька родів і видів експертиз [5, с. 877–1226].

Судово-медична експертиза живих осіб проводиться стосовно потерпілих (а іноді й підозрюваних) у ДТП для визначення характеру, локалізації і ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, висновки цієї експертизи потрібні насамперед для обґрунтованої кваліфікації події й початку кримінального провадження.

Судово-медична експертиза трупа проводиться стосовно мертвого тіла потерпілого в ДТП особи або його частин (експертиза розчленованого трупа) для встановлення безпосередньої причини смерті, часу її настання, положення тіла під час контакту з транспортним засобом чи іншим об'єктом, характеру й локалізації тілесних ушкоджень. Окремим питанням може бути питання щодо того, чи настала смерть потерпілого в результаті ДТП, чи вона мала місце до ДТП (інсценування загибелі в ДТП).

Судово-медична експертиза слідів – речових доказів проводиться стосовно слідів людини у вигляді частинок і виділень її тіла та організму (мікрошматочки шкіри, вибиті зуби, волосся, нігті, потожирові виділення, слина, виділення з носа, кров, мозкова речовина тощо). Вихідним є положення, що названі сліди є одним із видів слідів, що утворилися при контакті транспортного засобу (далі – ТЗ) із конкретною людиною. Залежно від характеру об'єктів і поставлених завдань, вони можуть бути піддані дослідженню у відділеннях медичної криміналістики, імунологічних, цитологічних, токсикологічних і гістологічних відділеннях (лабораторіях) експертного закладу.

Окремим різновидом цих експертиз є судово-генетична експертиза біологічних слідів людського походження (ДНК-аналіз), яка може мати суттєве значення під час розслідування ДТП, оскільки при розслідуванні злочинів завдання доведення факту належності плям біологічних рідин або інших частинок учасникам події може бути вирішено на рівні встановлення конкретної індивідуальної totoжності. Залежно від завдань на вирішення судово-генетичної експертизи, можуть бути поставлені питання такого типу:

– чи походять плями, схожі на кров (чи інші виділення), на ТЗ (на асфальті, одязі тощо) від потерпілого, водія ТЗ чи від третьої особи?

– чи походять плями, схожі на кров (чи інші виділення) від однієї й тієї самої особи?

– який генотип цих плям і їх статева належність?

Специфічні об'єкти дослідження судово-медичних експертиз потрапляють в орбіту кримінального провадження розглядуваної категорії через проведення огляду місця події й ТЗ.

Криміналістичні експертизи під час розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту – це науково-практичне дослідження експертом-криміналістом об'єктів системи «водій – транспортний засіб – дорога – навколишнє середовище», які відобразили на собі наслідки (сліди) ДТП, є носіями інформації про механізм ДТП і для свого дослідження потребують криміналістичних знань. Криміналістична експертиза є досить великим класом і включає в себе кілька родів і видів експертиз.

Трасологічна експертиза проводиться стосовно слідів-відображень, коли на одному об'єкті відобразилася зовнішня будова іншого об'єкта в результаті їх взаємодії. Такими слідами, зокрема, є сліди коліс транспортного засобу на дорозі, сліди гальмування, вм'ятини й подряпини на ТЗ та об'єктах навколишнього середовища. До цієї категорії слідів належать і сліди людей – учасників дорожнього руху (водія, пасажирів, пішоходів), які своїми діями могли вплинути на механізм ДТП. Найчастіше це сліди їхнього взуття на дорозі й ТЗ, сліди рук на кермовому колесі та інших частинах ТЗ тощо.

Основними типовими завданнями трасологічної експертизи в процесі аналізу слідів ДТП є такі: класифікаційні завдання; ідентифікаційні завдання; діагностичні завдання тощо.

Експертиза лакофарбових матеріалів і покриттів проводиться стосовно покриття конкретного ТЗ, частинки якого, імовірно, відокремилися під час ДТП і могли залишитися на інших транспортних засобах, на дорозі й навколишньому середовищі (у т. ч. на одязі постраждалих пішоходів). Тобто, це можуть бути частки лакофарбового покриття при перенесенні з одного предмета на інший у разі контактної взаємодії поверхонь об'єктів системи «водій – транспортний засіб – дорога – навколишнє середовище». Найчастіше це буває в ситуації, коли під час огляду місця ДТП виявляються частинки лакофарбових покриттів деталей, механізмів, агрегатів конкретного ТЗ при зіткненні або наїзді на перешкоду.

Основними типовими завданнями цього різновиду криміналістичної експертизи є такі: виявлення мікрочастинок лакофарбових матеріалів і покриттів, розташованих як на поверхні переміщуваних предметів-носіїв (ТЗ, одягу і взуття людей), так і на поверхні непереміщуваних об'єктів (дорозі, об'єктах навколишнього середовища); визначення придатності мікрочастинок лакофарбових матеріалів і покриттів для ототожнення по них конкретних об'єктів; визначення природи, складу, призначення виявлених мікрочастинок; ототожнення конкретного

забарвленого предмета по окремих частинах лакофарбового покриття або слідах-накладень; установлення джерела походження; установлення факту й механізму контактної взаємодії досліджуваного об'єкта з одягом пішохода, кількох ТЗ за взаємно перехідних речовин, до складу яких входять лакофарбові матеріали.

Експертиза нафтопродуктів і паливно-мастильних матеріалів проводиться стосовно палива, мастила й технічних рідин ТЗ, частинки яких у результаті ДТП можуть залишитися в (на) ТЗ, дорозі та об'єктах навколишнього середовища. Об'єктом цієї експертизи може бути й дорожнє покриття, що містить нафтопродукти як обов'язковий його інгредієнт (бітуми різних марок). У ТЗ, зокрема, використовуються моторні і трансмісійні оливи, різноманітні пластичні мастила (застосовуються у вузлах тертя, для ущільнення сальників і різьбових з'єднань тощо). Окрім того, використовуються технічні рідини, кожна з яких має певне функціональне навантаження при експлуатації ТЗ (гальмівне, амортизаторне, охолоджувальне). Шляхом дослідження названих матеріалів і їх слідів на різноманітних об'єктах можуть бути встановлені такі принципово важливі обставини ДТП з огляду на елементний склад системи «водій – транспортний засіб – дорога – навколишнє середовище»: стан (справність) ТЗ загалом чи його окремих вузлів і агрегатів; стан дорожнього покриття, його відповідність установленим стандартам; механізм ДТП за слідами знаходження паливно-мастильних матеріалів.

Експертиза волокнистих матеріалів і виробів із них проводиться стосовно предметів одягу, внутрішньої обшивки салону й сидінь, чохлів сидінь, підголівників, покриття для підлоги, накидки на сидіння, покривала, а також кручених, в'язаних, килимових виробів тощо. Безпосередніми об'єктами дослідження цієї експертизи є поодинокі текстильні волокна, їх сукупності (грудочки, нитки, пучки), а так само фрагменти текстильних виробів.

Завдання, які вирішуються експертизою волокнистих матеріалів: виявлення на представленому об'єкті (предметі-носії) мікрочастинок волокнистих матеріалів; установлення групової належності мікрочастинок волокнистих матеріалів і виробів із них (волокон, ниток, тканин), тобто визначення їх кольору, природи, виду, призначення та інших ознак; установлення належності частини (або частин) волокнистих матеріалів до єдиного цілого (наприклад, одного виробу).

Проведенням цієї експертизи встановлюються окремі обставини механізму ДТП за слідами знаходження волокнистих матеріалів на ТЗ, дорозі та окремих об'єктах навколишнього середовища.

Експертиза скла та виробів із нього проводиться стосовно уламків і мікрочастинок скляних виробів, що встановлюються на ТЗ (розсіювачів фар, підфарників, вітрового й бокового скла, дзеркал, колб електроламп тощо), які залишаються на дорозі та об'єктах навколишнього середовища в результаті ДТП. За допомогою цієї експертизи, з одного боку, здійснюється відшукання й ідентифікація ТЗ, що зникло (поїхало) з місця події, а з іншого боку – установлення механізму ДТП.

Усі завдання, які можуть бути вирішені за допомогою криміналістичної експертизи скла, можна поділити на ідентифікаційні та неідентифікаційні. До неідентифікаційних завдань (діагностичних і класифікаційних) належать такі: виявлення мікрочастинок скла на різних предметах-носіях; установлення причин руйнування виробів зі скла; установлення напрямку дії руйнівної сили; установлення виду і призначення виробу

по осколках скла. До ідентифікаційних завдань належать такі: ідентифікація конкретних (одиночних) виробів по осколках скла; установлення загальної родової (групової) належності порівнюваних осколків скла; установлення виробничого джерела походження, країни-виробника конкретного виробу.

Експертиза полімерних матеріалів, пластмас і виробів із них проводиться стосовно пластмасових деталей ТЗ та їх окремих фрагментів (бампери, крила, світловідбивачі тощо), гумових виробів, полімерних плівкових матеріалів (мішки, ізоляційні й липкі стрічки), виробів особистого користування (ремені, сумки зі штучної шкіри, пластмасові коробки, футляри тощо). За допомогою цієї експертизи може здійснюватися відшукування та ідентифікація ТЗ, що зникло з місця події, а також установлення механізму ДТП. Під час її проведення вирішуються такі типові завдання: виявлення мікрочастинок пластмас, клеїв на поверхні предметів-носіїв і встановлення їхньої природи; установлення роду (виду) полімерних матеріалів і пластмас, а за наявності порівняльних зразків – групової належності порівнюваних об'єктів; ототожнення конкретних предметів (виробів) із пластмас за фрагментами й частинками; установлення належності пластмасових елементів фурнітури (гудзиків, пряжок тощо) конкретному екземплярові (комплекту) одягу.

Підсумовуючи викладене стосовно криміналістичних експертиз у кримінальних провадженнях щодо ДТП, зазначимо, що вони накладають суттєвий відбиток на проведення оглядів місця події і транспортних засобів, зумовлюючи надзвичайно широкий спектр завдань цієї слідчої дії. Їх успішне вирішення можливе лише за їх чіткого визначення з урахуванням конкретних обставин ДТП і належної взаємодії слідчого та експерта-криміналіста.

Зважаючи на те, що під час розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху й експлуатації транспорту дослідженню підлягає складна система «водій – транспортний засіб – дорога – навколишнє середовище», особливої уваги вимагає технічний аспект ДТП. Ідеться про технічний стан дороги і транспортного засобу, який взаємодіє з дорогою й навколишнім середовищем (у т. ч. з іншими транспортними засобами). Ця обставина робить необхідним використання спеціальних інженерно-технічних знань у формі судових дорожньо-технічної та інженерно-транспортної експертиз. Для їх проведення в розпорядження експертів повинна надана досить велика кількість об'єктів дослідження [6, с. 8], до яких належать різноманітні джерела інформації (транспортна техніка, вузли, агрегати, системи, деталі, дорога, місце ДТП, сліди, учасники ДТП, а також протоколи слідчих (розшукових) дій). Отже, у проведенні оглядів, допитів, слідчих експериментів потрібно, на нашу думку, виділяти інженерно-технічний аспект, що накладає суттєвий відбиток на підготовку і проведення зазначених слідчих дій.

Дорожньо-технічна експертиза проводиться з метою вирішення таких типових завдань: визначення видимості елементів дороги та її облаштування; визначення радіуса кривої в плані й поздовжньому профілі; визначення експлуатаційного стану автомобільної дороги та його можливого впливу на ДТП; визначення геометричних параметрів автомобільних доріг на ділянках ДТП на предмет їх відповідності встановленим стандартам; визначення площі пошкоджень дорожнього покриття; визначення рівності поверхні дорожнього покриття і його шорсткості; визначення зчпних якостей дорожніх покриттів на ділянках ДТП; установлення технічного причинного зв'язку між дорожніми умовами й ДТП; визначення якості виконаних

дорожньо-будівельних робіт під час будівництва, реконструкції, ремонту автомобільних доріг загального користування.

Отже, ця експертиза вирішує завдання щодо дослідження дороги та дорожніх умов на місці ДТП на предмет відповідності нормативним вимогам будівництва й експлуатації, а також виявляє причинний зв'язок відхилень від норм із фактом ДТП і його наслідками. Визначаються недоліки в організації дорожнього руху, указуються вимоги, якими мали керуватися посадові особи (організації), відповідальні за експлуатацію доріг, мостів, переїздів, і відповідність їхніх дій цим вимогам.

Характер вирішуваних завдань дорожньо-технічної експертизи зумовлює необхідність установлення й фіксації необхідних для її проведення даних, які характеризують дорогу, під час огляду місця події, а отже, у процесі огляду місця ДТП має бути виділений дорожньо-технічний аспект, що має велике значення в тактико-організаційному стосунку проведення цієї слідчої (розшукової) дії [2, с. 33].

Відповідно до класифікатора судових експертиз Міністерства юстиції України, *судова інженерно-транспортна експертиза* є родовою експертизою, яка охоплює проведення досліджень технічного стану та деталей транспортних засобів; транспортно-трасологічні дослідження; дослідження обставин дорожньо-транспортної пригоди [7; 8].

Інженерно-транспортна експертиза технічного стану й деталей транспортних засобів (автотехнічна) проводиться для перевірки ймовірності причини ДТП в технічній несправності ТЗ. Відтак можуть бути встановлені факти, які дають підстави для визнання винною особою, яка керувала (експлуатувала) ТЗ (ст. 286 КК України), або службову особу, відповідальну за випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації (ст. 287 КК України). Експертне дослідження проводиться щодо гальмової системи; системи рульового керування, трансмісії та ходової частини й системи освітлення та світлової сигналізації транспортного засобу.

Транспортно-трасологічна експертиза проводиться з метою встановлення взаємного розташування транспортних засобів у момент первинного контакту; визначення розташування місця зіткнення (наїзду); з'ясування стану транспортного засобу (рухомий або нерухомий) при зіткненнях; установлення механізму контактної взаємодії транспортних засобів і механізму утворення пошкоджень на них.

Інженерно-транспортна експертиза обставин ДТП (ситуаційна) проводиться з метою вирішення таких основних завдань: визначення напрямку і швидкості руху транспортних засобів; обставин гальмування транспортних засобів; маневру транспортних засобів; обставин зіткнень транспортних засобів; обставин наїзду транспортних засобів на пішохода або інші перешкоди; оцінювання дорожньо-транспортних ситуацій, у яких водії виконували маневр.

Висновки. Такий широкий спектр завдань інженерно-транспортної експертизи обставин ДТП вимагає врахування великої кількості факторів, які впливають на ДТП, що зумовлює її найменування як ситуаційної (ситуалогічної). Тому, як правило, з усіх названих експертиз вона проводиться останньою, оскільки повинна спиратися на фактичні дані, установлені різними слідчими (розшуковими) діями, у т. ч. іншими експертизами. Безумовно, необхідність її проведення на завершальному етапі досудового розслідування надає їй особливого значення, коли всі попередні слідчі (розшукові) дії повинні бути спрямовані на її забезпечення вихідними даними, які є обов'язковими для

аналізу обставин ДТП. Відтак, підсумовуючи викладене, потрібно констатувати, що експертизи є системоутворювальним фактором у розслідуванні злочинів проти безпеки дорожнього руху й експлуатації транспорту.

Література:

1. Расследование дорожно-транспортных происшествий / [И.В. Писаренко, В.Н. Мегера, В.И. Ткаченко, В.В. Чудновский]. – К. : РИО МВД Украины, 1994. – Ч. 1-2. – 1994. – 336 с.
2. Експертний аналіз дорожньо-транспортних пригод / [П.В. Галаса, В.Б. Киселев, А.С. Куйбіда, Ю.О. Лахно, Г.М. Надгорний]. – К. : Укр. центр післяварійного захисту «ЕКСПЕРТ-СЕРВІС», 1995. – 192 с.
3. Розслідування обставин дорожньо-транспортних подій : [методичні рекомендації] / авт.-уклад. С.О. Шевцов, К.В. Дубонос. – Х. : Факт, 2002. – 171 с.
4. Можливості використання спеціальних знань при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод / авт.-уклад. С.О. Шевцов. – Х. : СПД-ФО Чальцев О.В., 2005. – 308 с.
5. Тагаев Н.Н. Судебная медицина : [учебник] / Н.Н. Тагаев ; под общ. ред. проф. А.М. Бандурки. – Х. : Факт, 2003. – 1253 с.
6. Балакин В.Д. Экспертиза дорожно-транспортных происшествий : [учебное пособие] / В.Д. Балакин. – 2-е изд., перераб. и доп. – Омск : СибАДИ, 2010. – 136 с.
7. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (у редакції Наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
8. Реєстр методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mpse.minjust.gov.ua>.

Колесник И. И. Экспертизы в расследовании преступлений против безопасности дорожного движения и эксплуатации транспорта

Аннотация. В статье анализируется роль судебных экспертиз в расследовании преступлений против безопасности дорожного движения и эксплуатации транспорта. Отмечается, что объектом их исследования являются элементы дорожно-транспортного происшествия как системы «водитель – транспортное средство – дорога – окружающая среда» и его последствия. Делается вывод, что экспертизы имеют определяющее влияние на задачи других следственных (розыскных) действий.

Ключевые слова: судебная экспертиза, дорожно-транспортное происшествие, транспортное средство, дорожная обстановка, следы.

Kolesnik I. Expertise in the investigation of crimes against traffic safety and operation of transport

Summary. The article examines the role of the forensic investigation of crimes against the safety of traffic and transport operation. It is noted that the object of their research are the elements of a traffic accident, as the system, “driver – vehicle – road – environment” and its implications. It concludes that examination have a decisive influence on other investigative tasks (search) operations.

Key words: forensic examination, traffic accident vehicle, road conditions, traces.